

УДК 373.5:821.161.2+(371.321.3:130.122)

РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УМІЖПРЕДМЕТНЕННЯ У КОМПЕТЕНТНІСНОМУ НАВЧАННІ МОВИ

Бондаренко Неллі Володимирівна,

к. п. н., ст. н. с.,

провідний науковий співробітник

Інститут педагогіки НАПН України

м. Київ, Україна

Анотація. Обґрунтовано об'єктивність інтегрування наук і невідворотність міждисциплінарного підходу до розв'язання локальних і глобальних проблем людства; розкрито сутність уміжпредметнення української мови як навчального предмета; визначено шляхи реалізації потенціалу уміжпредметнення для формування українськомовної і ключових компетентностей в умовах реформування шкільної освіти.

Ключові слова: навчання мови; компетентнізація; міжпредметні зв'язки; уміжпредметнення.

За слушними спостереженнями Жака Фреско – американського інженера, промислового дизайнера і футуролога – народжена сьогодні дитина успадковує світ, різуче відмінний від того, що отримали її батьки, не кажучи вже про той, який був століття тому [20]. Щодня трильйони біт наукових даних миттєво передаються через кіберпростір зі світловою швидкістю, уможливлуючи високотехнологічну цивілізацію. Фрагментованість і розпорошеність інформації у Всемережжі, співіснування потрібної й непотрібної, корисної та шкідливої інформації спричиняють когнітивне перевантаження й призводять до виснаження здобувачів освіти [8]. У сучасному глобалізованому світі виникають виклики, від адекватної реакції на які залежить прийдешнє людства. Це такі всеосяжні проблеми: 1) *інтерсоціальні* – геополітика, воєнні конфлікти,

імовірність світової війни, контроль озброєнь, атомних технологій, Четверта промислова революція, нові моделі економічного розвитку, економічне зростання, соціальний розвиток, нерівність і нерівномірність розвитку націй, країн, регіонів; 2) *виклики, пов'язані з відношеннями людина – природа*: межі розуміння природи, кліматичні зміни, деградація земель, продовольча проблема, природні ресурси, енергетична криза, безпека атомних електростанцій, екологія, руйнування екосистем, унепридатнення планети для життя, забруднення космосу; 3) *проблеми, зумовлені взаємодією людини і суспільства*: освіта, культура, дегуманізація, удругоряднення традиційних духовних цінностей, демографічна криза, старіння населення в розвинених країнах світу і швидке зростання в найбільш бідніших, зближення націй, перенаселення, охорона здоров'я, загроза пандемій (COVID-19), розвиток і адаптація людини, її прийдешнє [21]. Причини виникнення всіх глобальних проблем людства полягають у тому, що чимкраще інформаційно і технічно озброюючись, людина удругоряднює традиційні духовні цінності й мораль.

Перелічені проблеми мають системний характер, і стратегія їх розв'язання потребує єдності різних підходів – наукового, соціального, гуманістичного тощо. Комплексний розгляд глобальних проблем людства та пошук шляхів їх вирішення експерти світового рівня вбачають у *геоглобалістиці* – міждисциплінарному науковому підході, спрямованому на комплексний розгляд глобальних проблем людства та пошук шляхів їх вирішення. Важливим складником такого підходу для зрілих і юних громадян України є державна мова – стрижень і єство мовної особистості, яка вимушена відповідати на нинішні й нові виклики часу. Тому настільки важлива проблема *уміжпредметнення* української мови як навчального предмета, збагачення змісту мовленнєвої діяльності учнів і всіх компонентів технології її опанування.

Під уміжпредметненням ми розуміємо міжпредметне уконтекстнення, збагачення змісту опанування української мови як навчального предмета цікавою, цінною і корисною інформацією з різних галузей науки; використання відображених у змісті цінностей для формування ціннісних орієнтацій

особистості на міжпредметній аксіологічній основі; опанування універсальних загальнонавчальних умінь і навичок, видів діяльності, які інтелектуалізують освітній процес і є компонентами структури й основою розвитку предметних і наскрізних ключових компетентностей, прописаних у Законі України «Про освіту». *Міжпредметні зв'язки* (далі – МПЗ) ми розглядаємо як кореляційний механізм уміжпредметнення.

Розвиваючись, галузі науки диференціюються. Однак попри появу і збільшення кількості нових наукових відгалужень відбувається процес формування суміжних сфер знань, таких як біофізика, фізикохімія, гена інженерія, виникнення так званих злитих, сполучних дисциплін. Об'єднуються фізика, хімія, біологія, утворюючи низку наукових галузей, які забезпечують кращу, природнішу мотивацію, усвідомлюваність і якість пізнавальної діяльності учнів. Відбувається математизація суміжних і несуміжних галузей науки. За твердженням академіка Тетяни Чернігівської, у сферу нейролінгвістики й когнітивістики, які донедавна вважалися екзотичними, на рівних входять лінгвістика, когнітивна психологія, нейронауки, мовленнєві технології, наука про штучний інтелект, а також філософія, яка навчає правильно ставити запитання й інтерпретувати відповіді [22]. Мову різноаспектно досліджують спеціалісти різних галузей знань. І якщо ігнорувати будь-який аспект, зокрема нейролінгвістику, то наука про мозок розвиватиметься неправильно, – зазначає Т. Чернігівська. – Люди, які умовно все знають про мозок, зобов'язані знати, що таке фонема і морфема, що таке людська мова загалом і чим вона відрізняється від інших комунікаційних систем, якими користуються всі живі істоти. Знання лінгвістики необхідне фахівцям у сфері розпізнавання й синтезу мовлення, що є одним із аспектів науки про штучний інтелект. Крім того, недостатня лінгвістична обізнаність мовленнєвих терапевтів і логопедів збільшує імовірність помилок не лише в науковій, а й у практичній діяльності, що набагато небезпечніше.

Ідеолог нової соціології знання, автор книги «Нового часу не було» Бруно Латур вважає, що протиставлення точних і гуманітарних наук застаріло, а

формальна спеціалізація вченого рідко збігається з його фактичною роботою. Він спонукає подумати над тим, як зв'язати воедино розділені штучною класичною раціональністю факти, владу й мовлення (яке він ототожнює з дискурсом) [12]. Як бачимо, роль мови у цій теорії зводиться до мовлення й ситуації його перебігу. Такий абстрактномовний спрIMITизований підхід неприйнятний для вивчення української мови як вистражданого народом століттями культурного феномена й державоутворювального чинника. Бруно Латур безумовно правий у тому, що сучасній освіті дійсно притаманні інтеграційні процеси, які відбивають основні закономірності розвитку наукового знання. Адже «наша картина світу – це давно вже не таблиця Менделєєва і не торт, акуратно розрізаний на сектори. Тому, що відбувається в дійсності, найбільше відповідає образ мережі, між комірками якої постійно відбуваються процеси обміну й переходу» [Там само].

Іще фундатор європейської педагогіки Нового часу Ян Амос Коменський констатував, що всі знання – зі спільного кореня навколишньої дійсності, які перебувають у зв'язках, а тому вони мають вивчатися у зв'язках [14]. Таку позицію поділяє і переможець премії Global Teacher Prize – 2020 вчитель історії і громадянського суспільства педагог-новатор Василь Дяков [17].

Синтез наукового знання здійснюється в рiчiщi глобалiзованого уконтекстнення й усоціалнення науки. Він пов'язаний із синергією пізнавальних закономірностей та дидактико-методичного інструментарію – підходів, принципів, понять, методів, мови, з якісно вищим рівнем когнітивного процесу загалом, детермінованого соціальними й глобальними чинниками. Усе це свідчить про те, що потреба в залученні різних галузей знань у підготовку фахівців різних спеціальностей назріла давно, і спричинює необхідність трансформування класифікації номенклатури спеціальностей, які опановуватимуть майбутні випускники [2]. Методичний потенціал МПЗ, в орбіті яких розвиваються й реалізуються загальнопредметні вміння й навички, актуалізувався з огляду на компетентнізацію освіти й інтегрованість результату компетентнісного навчання як якісно нового синергізованого міжпредметного

продукту формування предметних і ключових компетентностей. Не випадково МПЗ перебували у полі зору таких відомих вітчизняних і закордонних учених-педагогів як А. Алексюк, Б. Ананьєв, Л. Вороніна, М. Данилов, Б. Єсіпов, І. Зверєв, В. Краєвський, І. Лернер, М. Махмутов, В. Онищук, Вал. Паламарчук, О. Савченко, М. Скаткін та інші. Нині запитаність МПЗ кратно зросла з огляду на потребу в дистанційній і змішаній формах навчання й більшому усамостійненні учнів. З'ясовано роль, сутність МПЗ, визначено й схарактеризовано їх види і функції; узалежнено вплив на якість пізнавального процесу і формування в учнів різнобічних, глибоких і системних якісних знань; визначено і введено до програм внутрішньопредметні й міжпредметні зв'язки; з'ясовано об'єктивні передумови залучення МПЗ у сучасний освітній процес; обґрунтовано шляхи реалізації МПЗ; досліджено аспекти використання МПЗ у навчанні окремих предметів, зокрема у початковій і старшій школі [1; 13; 19].

Отже, всеосяжні глобальні виклики і проблеми, розв'язання яких потребує міждисциплінарного підходу; компетентнізація освіти й необхідність досягнення інтегрованого результату, а також потужний знаннєвий, ціннісний і діяльнісний ресурс МПЗ потребують активного їх залучення в освітній процес із метою піднесення його якості й ефективності.

Тенденція інтеграції проникає в структуру предметних знань і побудову програм, охоплює організаційні форми навчання. Обстоюється думка щодо необхідності поєднання різних підходів до побудови навчальних програм – предметного й інтегрованого. Інтеграційні ідеї матеріалізуються у спробі створити перші інтегровані курси. Наукова спільнота сходиться на тому, що цілісність знань має стати закономірним результатом реалізації МПЗ. Цього потребують завдання розвитку пізнавального, інтелектуального і творчого потенціалу учнів, посилення роботи з профорієнтації. Об'єктивною умовою увідповіднення освіти сучасним реаліям і світовим тенденціям є її цілісність на основі інтеграції знань зі споріднених і різних галузей науки. Ідеться про необхідність як інтегрувати навчальний матеріал, так і збагачувати зміст навчання й мовленнєвої діяльності відомостями і фактами, які уможливають

формування пропозитивного думання як такого, пропозитивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії в умовах змішаного навчання, цілісної життєствердної наукової картини світу на основі діалогізації й інтелектуалізації освітнього процесу, наскрізних 11 груп ключових компетентностей, визначених у Законі України «Про освіту» та ін. [4; 5; 7; 9; 15; 23]. Як слушно зазначає Е. Носенко, людина сприймає світ крізь призму власного досвіду, якого набуває у предметно-практичній діяльності, а також крізь призму мови, яку засвоює і якою здійснюється стихійна раціоналізація результатів практичного пізнання світу [18].

Українська мова, як *неоскаржуваний монопредмет*, вирізняється принаймні трьома досить вагомими характеристиками, які пріоритетизують її окремішність як навчального предмета. По-перше, українська мова є державоутворювальним чинником, тотожним Україні, визначальним маркером ідентифікації українців як нації. По-друге, українська мова вже інтегрована в усі шкільні предмети як мова їх розроблення, навчання й вивчення. По-третє, українська мова функціонально забезпечує життєдіяльність кожної людини й громадянина незалежно від професії і в ній, буття нації у часі, просторі й культурі, процеси думання і мовлення, існування, розвиток і засвоєння учнями різногалузевих наук тощо. Тому навантаження на українську мову як навчальний предмет неспівмірний з іншими, які мають право на окремішність «за замовчуванням». Щодо монопредметів, мова може йти винятково про уміжпредметнення – збагачення їх інтелектуалізуючого й аксіологічного потенціалу, змісту й технологій опанування на основі МПЗ. Вони функціонують в освітньому процесі і здійснюються за допомогою методів, організаційних форм і засобів, поповнюючи і збагачуючи їх арсенал і забезпечуючи ефективність засвоєння загальнопредметних і міжпредметних знань і умінь.

Уміжпредметнення здійснюється в межах освітньої галузі, окремих предметів різних галузей, різногалузевих курсів на *знаннєвому, ціннісному (ціннісно-орієнтаційному) і діяльнісному рівнях*. Воно реалізується через

застосування відповідних організаційних форм, методів, *міжпредметних завдань* і засобів навчання. Їх основою є мисленнєво-мовленнєва діяльність, а задіяння міжпредметного матеріалу забезпечує її змістове й смислове наповнення. *Знаннєвий рівень* співвідноситься з відповідним складником предметних і ключових компетентностей. Він ґрунтується на тому, що зміст кожного навчального предмета містить цінну, цікаву і корисну життєво запитувану інформацію, знання й оперування якою забезпечує змістове наповнення мисленнєво-мовленнєвої діяльності учнів і їх життєдіяльність загалом. Засвоєння такої інформації дає змогу повніше, глибше, різнобічніше пізнати факти, об'єкти, предмети, явища, події, закономірності і значно підсилює якість навчання загалом і мовної освіти зокрема. Системне застосування МПЗ створює можливості для широкого використання різноманітної інформації з різних джерел, що стосуються різних предметів, під час вивчення інших і зокрема української мови. Теоретичні аспекти уміжпредметнення та шляхи його реалізації для формування на уроках української мови українськомовної і ключових компетентностей розкрито в наукових джерелах [3; 6; 10; 16]. *Ціннісний рівень* забезпечується тим, що опановуючи знання з різних предметів, здійснюючи оцінну й ціннісно-орієнтаційну діяльність, учні засвоюють і ціннісні компоненти знань, які водночас є складниками предметної і ключових компетентностей. Найефективніше вони формуються завдяки текстовим методам. Оволодіння способами діяльності, співвідносними із компонентами компетентностей, забезпечують уміжпредметнення на *діяльнісному рівні*. У процесі практичної діяльності учні виконують загальні дії, спільні для всіх предметів з огляду на освітні цілі, засвоюють правила дій, алгоритми операцій аналізу, синтезу, розпізнавання, диференціювання тощо. Такі спільні дії створюють підґрунтя для перенесення й генералізації умінь у загальнопредметні. Вони формуються за допомогою відповідних методів навчання, які сприяють інтелектуалізації освітнього процесу загалом, а також системи завдань [11].

На основі викладеного доходимо висновку: уміжпредметнення справляє

комплексний позитивний вплив на освітній процес – від постановки завдань до його організації і результатів, а саме: забезпечує цілісність освітнього процесу; спонукає учителя-предметника до самоосвіти, творчого підходу, взаємодії з колегами; уможлиблює більш глибоке і всебічне висвітлення предметів, фактів, явищ, подій, закономірностей на основі знань учнів із даного й інших предметів; сприяє подоланню статичності предметних знань учнів, зміцненню й поглибленню їх завдяки постійному застосуванню й розгортанню у процесі вивчення різних предметів; розширює сферу пізнання; стимулює потребу в розвитку умінь узагальнювати знання з різних предметів; спонукає учнів переносити й синтезувати знання з різних наукових систем, ставити нові, більш узагальнені пізнавальні завдання; збільшує пошукові шляхи пізнання; сприяє піднесенню теоретичного й наукового рівня навчання, усистемненню мислення; формує науковий світогляд учнів, цілісну картину світу на основі усвідомлення ролі окремих наук і місця певних явищ у загальній науковій картині світу, у системі знань про світ. Удосконалення компетентнісної методики навчання української мови на основі міжпредметного збагачення передбачає відбір і застосування ефективних методів, організаційних форм і засобів, які забезпечать повноцінне й різнобічне її опанування учнями як феномена одуховнення людини й нації, засобу засвоєння основ наук, сприятимуть її уміжпредметненню на знаннєвому, ціннісному, діяльнісному рівнях, інтелектуалізації й аксіологізації освітнього процесу, формуванню в учнів життєствердної картини світу. Активізація взаємодії чинників ефективності освітнього процесу через уміжпредметнення наук підвищить якість і результативність компетентнісної мовної освіти у контексті реформування Української нової школи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барановська О. Модернізація змісту профільного навчання в світлі міжпредметної інтеграції. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2015. №5. С. 94–100.

2. Бондаренко Н. Україна під «ною парасолькою грамотності». *Нова педагогічна думка*. 2020. №2(102). С. 55–59.
3. Бондаренко Н. В. Storytelling як комунікаційний тренд і всепредметний метод навчання. *Молодь і ринок*. 2019. №7 (174). С. 130–135.
4. Бондаренко Н. В. Компетентнізація шкільної освіти: українська версія. *Science and society. Proceedings of the 13th International conference* (Hamilton, 19 лип. 2019 р.). Hamilton, 2019. С. 124–135.
5. Бондаренко Н. В. Розвиваємо ключові компетентності: міжпредметний аспект. *Українська мова і література в школі*. 2020. №4. С. 33–40.
6. Бондаренко Н. В. Текст-метод і досвід його ефективного застосування у навчанні мови. *The world of science and innovation*. Cognum Publishing House. London, 2021. Pp. 369–378. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724020>
7. Бондаренко Н. В. Українська нова школа у контексті світових трендів освіти. *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions*. Штутгарт, 2019. С. 304–316. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716337>
8. Бондаренко Н. В. Українська школа – Z: меседжі нової влади щодо освіти і науки в Україні. *Perspectives of science and education. Proceedings of the 11th International youth conference*. New York, 2019. С. 186–197.
9. Бондаренко Н. В., Васьковская Е. Е., Косянчук С. В. Диалогизация как ресурс изучения языка в контексте обновления традиционных методов обучения. *Хуманитарни балкански изследвания*. 2021. Vol. 5. №1(11). Pp. 10–15. (DOI: 10.34671/SCH.HBR.2021.0501.0001).
10. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Розвиток життєвих компетентностей старшокласників засобами підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника*. Київ, 2018. Вип. 21. С. 44–56.
11. Бондаренко Н., Косянчук С. Класифікаційна модель запитань для реалізації в освітньому процесі. *Нова педагогічна думка*. 2021. №1(105). С. 12–17. (DOI: 10.37026/2520-6427-2021-105-1-12-17).
12. Бруно Л. *Нового времени не было. Эссе по симметричной антропологии*. СПб: Изд-во Европейского ун-та в Санкт-Петербурге, 2006.

13. Зверев И. Д., Максимова В. Н. *Межпредметные связи в современной школе*. Москва: Педагогика, 1981. 160 с.
14. Коменский Я. А. *Мир чувственных вещей в картинках*. Москва: Учпедгиз, 1957. 250 с.
15. Косянчук С. Аксиологічний підхід до формування змісту профільного навчання як нагальна потреба і важлива складова стратегії освіти. *Дидактика: теорія і практика*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. С. 67–71.
16. Косянчук С. Інваріантні чинники модернізації освіти: соціальне спрямування педагогічних технологій в умовах профільного навчання. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. С. 174–178.
17. Лиховид І. Школа має вчити думати. *День*. №73–74. 2021. С. 18–19.
18. Носенко Е. Л. Картина світу як інтегруючий фактор у змісті освіти *Гуманітарні науки*. 2001. №2. С. 48–59.
19. Савченко О. Я. Міжпредметні зв'язки як ресурс реалізації компетентнісного підходу на уроках літературного читання. *Український педагогічний журнал*. 2017. №2. С. 48–57.
20. Фреско Ж. *Цитати*. URL: <https://ru.citaty.net/avtory/zhak-fresko/>
21. Фролов И. Т. Философия глобальных проблем. *Вопросы философии*. 1980. №2. С. 31.
22. Черниговская Т. *Разделение науки по цехам осталось в XX веке*. URL: <https://spbu.ru/news-events/novosti/tatyana-chernigovskaya-razdelenie-nauk-po-ceham-ostalos-v-xx-veke>
23. Bondarenko N., Kosianchuk S. Propositve thinking as a determinants of axiologization of the educational process. *Selected aspects of digital society development*. Monograph. Publishing House of University of Technology, Katowice, 2021 106–114. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725705>